

INSTITUTUL DIPLOMATIC ROMÂN

Dr. Laura Sitaru

*Forme de manifestare ale islamului
“în exil”*

BUCUREȘTI

2010

INSTITUTUL DIPLOMATIC ROMÂN

*Forme de manifestare ale islamului
“în exil”*

• lucrare redactată în anul 2007 •

Laura Sitaru
asistent de cercetare

ISBN 978-973-0-08604-1

Cuprins

Capitolul I

Islamul european, între integrarea *à la française* și multiculturalismul *à l'anglo-saxonne* pag. 3

Capitolul II

Caricaturile, un nou episod al relațiilor Occidentului cu lumea musulmană
..... pag. 21

Capitolul III

Georges Corm, un intelectual arab „occidentalizat”
și perspectiva lui asupra relației Occident-Orient, în lucrarea *Orient-Occident, la fracture imaginaire* pag. 32

Capitolul IV

Preocupări actuale legate de integrarea musulmanilor în societățile de tip
occidental (sau „În loc de concluzie”) pag. 39

Capitolul I

Islamul european, între integrarea *à la française* și multiculturalismul *à l'anglo-saxonne*

Islamul reprezintă o realitate a Uniunii Europene, la fel de prezentă ca și problema Tratatului Constituțional Unic. Islamul, spun statisticile, este a doua religie a Uniunii Europene, și poate deveni majoritară, dacă Turcia va deveni membră a structurii europene. Integrarea imigranților este o altă problemă cu care se confruntă organizația în ultimii ani. Se adaugă amenințările la securitatea colectivă. Una dintre ele o reprezintă terorismul de tip *Al-Qā'ida* care s-a manifestat și pe teritoriul european, după ce a lovit de mai multe ori în afara acestuia. Integrarea imigranților musulmani reprezintă, în contextul descris, o provocare pentru Uniune.

*O fabulă nemaiauzită*¹,

de Tahar Ben Jelloun²

Ultimul imigrant arab, de fapt un berber, se pregătește să părăsească

¹ Această fabulă a apărut sub titlul „Ultimul imigrant” în numărul din august 2006 din „Le Monde diplomatique”; fragmentul care urmează este traducerea primei părți a acestei fabule (traducerea din limba franceză ne aparține); http://www.monde-diplomatique.fr/2006/08/BEN_JELLOUN/13757-AOÛT 2006

² Tahar Ben Jelloun, scriitor marocan de expresie franceză, câștigător al premiului Goncourt în 1987; cel mai cunoscut roman al său: *La Nuit sacrée*

solul Franței în această dimineață. Primul ministru însoțit de ministrul de interne s-au deplasat ca să asiste la această plecare deosebită și să exprime recunoștința Franței domnului Mohamed Lemmigri. Cât despre Mohamed, el nu e nici emoționat, nici furios. E doar mulțumit că se va întoarce pentru totdeauna în țara sa natală. A primit cadou o cămilă din pluș și un steguleț în culorile albastru, alb, roșu pe care îl ține într-o mână, și un altul, roșu cu o stea verde în mijloc, pe care îl agită în cealaltă mână. Surâde larg în fața camerelor de luat vederi, apoi împăturește stegulețele și le pune în buzunarul paltonului său vechi.

***Franța respiră.** Nu mai are de rezolvat probleme pentru care nu era pregătită. **Întoarce o pagină grea a istoriei sale coloniale.** Acum, ca printr-un gest magic, tocmai a dispărut un secol de prezență musulmană în Franța. Paranteză închisă. Țara nu va mai fi deranjată de mirosurile bucătăriei condimentate, nu va mai fi invadată de hoarde de oameni cu obiceiuri bizare. Nu vor mai fi motivații pentru rasiști. Mai rămân câțiva africani, asiatici și câteva familii de est-europeni, dar care, aparent, nu par să creeze probleme. Africanii sunt calmi pentru că nu vor să împărtășească soarta arabilor, cât despre asiatici, toată lumea îi cunoaște pentru discreția lor. Singura care regretă plecarea arabilor este extrema dreaptă. Deși este mulțumită că și-a văzut realizat unul dintre idealuri, își dă seama că-i va lipsi o parte importantă din program. Mulțumită lor, a putut să se dezvolte, să crească în sondaje și chiar să ajungă în turul al doilea al prezidențialelor din 2002. Fără imigranții nord-africani, ce sperietoare ar putea găsi care, agitată în fața francezilor, să le asigure în continuare statutul de forță politică³.*

Dār al-harb sau casa războiului, în traducere literală din limba arabă, astfel denumesc sursele musulmane teritoriile care se află în afara casei

³ continuarea textului în traducere poate fi găsită în anexa studiului de față

islamului sau *dār al-islām*. Sigur este o terminologie a cărei utilizare este determinată istoric și aparține vremurilor de mare expansiune a armatelor islamului dincolo de leagănul geografic al celui de-al treilea monoteism. Începând cu secolul al VII-lea și până astăzi *dār al-islām* a cunoscut evoluții geografice numeroase, urmate în anumite regiuni de cedări teritoriale și schimbări de configurații statale. Ne putem lesne imagina că dimensiunile *casei islamului* arătau într-un fel până la regii catolici ai Spaniei, Isabella și Ferdinand, și considerabil reduse după căderea Granadei (1492). Însă, sunt teritorii precum nordul continentului african, Orientul Mijlociu, Peninsula Arabă, Asia Centrală și de Sud-Est, în care islamul se caracterizează prin continuitate. Indiscutabil, prezența musulmană în Spania nu este o perioadă sumbră din istoria acestei țări, iar contribuția civilizației andaluze la dezvoltarea culturală a Europei Medievale a fost demonstrată de specialiști cu mult timp în urmă și nu face obiectul acest studiu.

Asistăm în ultimul secol, dar mai curând în ultimii cincizeci de ani, la o revenire a islamului în Europa. Folosim acest termen „revenire” nu pentru a ne plasa pe linia teoriilor fundamentalismului islamic care vede în islamul european o prelungire firească a stăpânirii califatului andaluz, ci ca aluzie la un timp istoric în care islamul a conviețuit într-o manieră tolerantă cu celelalte două religii ale Andaluziei, iudaismul și creștinismul. Și aici observatorii se împart în două tabere: unii care scot în evidență numai acele momente de istorie comună care au înregistrat confruntări sângeroase, și alții care văd în islamul andaluz o perioadă de calm în care evrei, musulmani și creștini lucrau împreună, ca cetățeni egali, pentru bunăstarea cetății.⁴

Vom încerca în acest studiu să surprindem multitudinea de situații, sau măcar o parte din acestea, ale prezenței musulmane în Europa. Trebuie să spunem de la bun început că ne vom concentra atenția asupra musulmanilor din țările Uniunii Europene, lăsând în afara abordărilor prezente musulmanii din Balcani, caz, la rândul lui, extrem de preocupant în contextul politic

⁴ Garcia Gomez, Emilio, *L'Espagne mauresque. L'Age d'Or de Cordoue et de Grenade* in „L'Islam” coord. par Bernard Lewis, Editions Payot & Rivages, Paris VIe, 1994 (250-279)

actual (discuțiile în jurul independenței provinciei sârbe Kosovo). Am dori să aducem încă o mențiune referitoare la problematica acestui studiu: el nu se va ocupa de studierea comunităților istorice de musulmani din Europa, de genul comunității turco-tătare din Dobrogea sau musulmanilor bosniaci și albanezi din Balcani.

Interesul nostru merge în mod principal către comunitățile de musulmani instalate în Europa Occidentală, Franța, Marea Britanie, Germania, după cel de-al doilea război mondial, în special, și modelele de integrare dezvoltate de societățile primitive. Nu întâmplător am menționat cele trei mari puteri europene, nucleul dur al Uniunii Europene, luând în considerare trecutul colonial al acestor țări și /sau relațiile privilegiate cu Imperiul Otoman (cazul Germaniei). Cred că este important să facem legătura între istoria colonială a acestor țări și felul dificultăților pe care le întâmpină astăzi în gestionarea uneia dintre cele mai presante probleme ale UE, integrarea Străinului, în general, și a Străinului de religie musulmană, în particular.

Islamul în Franța, o prezență seculară⁵

Relațiile Franței cu islamul, înțeles ca sistem politic cu care puterea franceză relaționează în timpuri diferite ale istoriei sale, nu se inaugurează odată cu descinderile coloniale ale Parisului pe celălalt mal al Mediteranei și nici măcar cu campania lui Napoleon în Egipt. Sigur putem începe, de dragul cronologiei, cu Charles Martel care oprește la Poitiers expansiunea islamului dincolo de Pirinei în 732 sau cu alianța încheiată în 1535 între François I și Soliman Magnificul. Nu putem trece peste gestul lui Henri IV care a autorizat primirea de către Franța a unui număr însemnat de mauri izgoniți din Spania catolică (numărul lor este estimat între 70.000 și 150.000⁶). La fel

⁵ Expresia îi aparține lui Sellam, Sadek, *La France et ses musulmans. Un siècle de politique musulmane 1895-2005*, Editions Fayard, 2006

⁶ *idem*, capitolul I

de semnificativ este rolul pe care l-a jucat Franța în educarea și formarea elitelor arabe în perioada *Nahda* sau renașterea arabă (secolul al XIX-lea, în mod special), când spre Paris se îndreptau reprezentanții curentului reformist care a animat lumea arabo-islamică și sub influența curentelor de gândire europene. Egiptenii Muhammad Abdu și Gamāl Ad-Dīn Al-Afghānī sunt doar exemplele din capul listei.

Secolul al XIX-lea prezintă o importanță aparte pentru conturarea imaginii islamului în Franța; este, înainte de toate, secolul în care Parisul colonizează Marocul (în co-diviziune cu Spania), Algeria și Tunisia. Poziția oficială față de procesul de colonizare este bine cunoscută din discursurile și motivațiile civilizatoare ale unei mari puteri care are o misiune și o responsabilitate, în același timp, față de regiunile mai puțin dezvoltate. Această linie de discurs nu este franceză, nu este republicană sau izvorâtă din logica imperială a Franței, este discursul Europei coloniale de secol XIX.

Franța, totuși, nu este univocă în această chestiune, astfel se aud în epocă tot mai intens voci care se opun colonizării în sine, voci pentru care islamul, ca sistem social și politic, nu este unul inferior organizării de tip european. În Franța se manifestă cu putere în acest timp mișcarea comptistă a pozitiviștilor islamofili care acuză empirismul politic al acțiunilor politice franceză în Orient. Charles Mismar, reprezentant de seamă a acestei linii islamofile din Franța secolului al XIX-lea crede în puterea de regenerare a islamului: „*Il est d'observation historique que les organismes religieux ne disparaissent qu'après épuisé toute leur vertu (...) alors, pourquoi ce dédain systématique de l'islam ?*”⁷. Pozitiviștii au deschis în 1895 la Paris *Le Collège libre des sciences sociales* unde islamul făcea parte dintre disciplinele de studiu. Este cunoscut sprijinul lui Auguste Comte și simpatia cu care a privit epoca Tanzimatelor din Imperiul Otoman, precum și opinia acestuia conform căreia „islamul ar fi religia cea mai apropiată de starea pozitivă”⁸. Tot în această perioadă și cu sprijinul unor cetățeni francezi

⁷ idem, p. 28

⁸ idem, p. 29

care au intrat în contact cu islamul prin natura muncii lor în colonii (ingineri de poduri, arhitecți, economiști etc), apare *La Revue de l'islam* care își propune să studieze în profunzime această lume a islamului „pentru a găsi între ea și noi un *modus vivendi*”⁹. *La Revue de l'islam* publică masiv scrierile moderniștilor musulmani contemporani (Halim Saïd, intelectual otoman, Ibn al-Hodja, modernist algerian, Qāsim Amīn, cel mai cunoscut nume în materie de luptă pentru emanciparea femeii în țările musulmane), pentru a aduce la cunoștința publicului francez o altă față a islamului decât cea prezentă în politicile oficiale ale Franței. Legea din 1905 determină apariția și evoluția a două curente opuse în ceea ce privește relația Franței cu coloniile sale de religie islamică: este vorba, pe de-o parte, de susținerea necesității asimilării musulmanilor (cei care se aflau pe teritoriul francez) și, pe de altă parte, exacerbarea luptei pentru independență.

Până în anii '30 ai secolului trecut, islamul în Franța reflecta aproape fidel situația religioasă din Maghreb: astfel nordul Africii cunoaște în acest timp o organizare în care ordinele religioase ocupă întreg spațiu de manifestare. Este un islam *marabutic*¹⁰, un islam al confreriilor și al cultului șființilor care s-a dezvoltat în mod deosebit în Maghreb, în ciuda condamnărilor ulemalelor sunnite. Dintre toate confreriile care se dezvoltă în nordul Africii, cea mai importantă ca amploare este Qadiriya, fondată în secolul al XI-lea în capitala Califatului, Baghdad, și considerată cea mai tolerantă, căutând un *modus vivendi* cu autoritatea în exercițiu. Reprezentantul cel mai cunoscut al acestei confrerii este emirul Abd El-Kader¹¹ (1808-1883), precum și neputul acestuia emirul Khaled, ambii

⁹ idem, p. 42

¹⁰ *marbūt*, în limba arabă, înseamnă legat, atașat lui Dumnezeu. Credințele populare îi atribuie acestui *marbūt* puterea de mijlocire pentru obținerea grației divine și de aceea el este invocat în rugăciuni. *Marbūtul* poate să protejeze o țară sau un oraș sau poate să fie un modest sfânt local. Este, de asemenea, și numele acelor luptători pentru credință care trăiesc în mănăstirile fortificate, *ribāt* (în arabă, la singular), luptători din care cei mai celebri au fost almoravizii (1056-1147); cf. Thoraval, Yves, Dicționar de Civilizație Musulmană, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 190.

¹¹ Emirul 'Abd al-Qadir ibn Muhyī ad-Dīn, în arabă, a condus între 1832-1847 mișcarea de rezistență împotriva cuceririi Algeriei de către Franța.

personaje ale luptei Algeriei pentru independență.

La sfârșitul anilor '30 ai secolului trecut, în imigrația musulmană în Franța își face apariția un alt tip de islam care tinde să înlocuiască *islamul fatalist*¹² al confreriilor, este un islam activ, preocupat mai mult de angajarea și ancorarea socială a musulmanilor.

Ce spun statisticile¹³?

În Franța, totalul musulmanilor este estimat astăzi la 3 milioane de persoane, ceea ce înseamnă 5% din totalul populației; cei mai mulți sunt de origine algeriană (în jur de 900.000), urmează în ordinea țărilor de proveniență, Marocul, Tunisia, în timp ce un milion sunt cetățeni francezi, de origine maghrebină sau francezi convertiți la islam. Islamul de pe teritoriu francez este în marea lui majoritate de rit sunnit. Numărul moscheelor în Franța a crescut de la patru în 1965, la mai mult de o mie, în 1992, aici intrând și sălile de rugăciune mai mult sau mai puțin amenajate, cele mai numeroase fiind în Marseille și Lyon. Cât privește Germania, minoritatea musulmană trăitoare aici, al cărei număr variază între 2 și 2,7 milioane de persoane, este în mare parte de proveniență turcă (cam două milioane, majoritatea sunniți, dar și 600.000 de mii de aleviți). Trebuie spus că islamul este a doua religie după catolicism în Franța, Belgia, Olanda și Spania, ca număr de adepți practicanți, ceea ce echivalează cu aproximativ 15 milioane de musulmani care trăiesc în interiorul granițelor Uniunii Europene.

Diversitatea originii geografice a musulmanilor se adaugă diversității țării primitoare ceea ce accentuează diferențele în interiorul Uniunii

¹² expresia îi aparține lui Sadek Sellam, op. cit., p. 88

¹³ Majoritatea datelor statistice prezente în acest studiu sunt preluate de la Pascal Buresi, *Géo-histoire de l'islam*, Editions Belin, Paris, 2005

Europene referitoare la tratarea problemei imigranților musulmani. Pentru a complica și mai mult tabloul schițat, adăugăm inegală răspândire a musulmanilor în Europa, fiind preferate centrele urbane, cu precădere, apoi, în interiorul acestora centrele universitare, pentru imigrația de tip intelectual. La un alt nivel al imigrației, cel economic, există mari comunități musulmane concentrate în jurul marilor centre industriale (siderurgie, metalurgie, industria automobilului) a căror constituire trebuie plasată cândva după al doilea război mondial, în perioada în care Europa postbelică avea mare nevoie de forță de muncă. Un al treilea aspect trebuie, în egală măsură, avut în vedere, cel care ține de caracteristica de continuitate a procesului migrator dinspre țările musulmane spre Europa. Astfel, vorbim de valuri de imigrație, de prima, a doua sau a treia generație de musulmani, care trăiesc în țările europene ca și cetățeni cu drepturi depline ale acestora; după cum putem vorbi de imigranți musulmani de dată recentă, exilați sau auto-exilați din țările lor de origine.

Cu cât analizăm structura islamului european, cu atât ne dăm seama de complexitatea acestuia, de ramificațiile și nuațele pe care trebuie să le luăm în seamă într-o astfel de analiză. Ca și în cazul islamului, în general, nu putem lucra cu islamul european ca și cum acesta ar fi o realitate compactă, monolitică. Putem, cel mult, identifica niște repere determinate istoric ale islamului european, putem, de asemenea, analiza reacția Europei la realitatea islamică.

Dincolo de statistici: politicile europene de abordare a islamului.

Pascal Buresi atrage atenția asupra diferenței care există, la nivel semantic, între sintagmele „islamul în Europa” și „islamul Europei”¹⁴,

¹⁴ idem, p. 232

avansând chiar ideea existenței unor forme de islam național, islamul francez, spaniol, britanic etc. Această fragmentare sau împărțire a islamului european corespunde, în mare, modelelor de integrare propuse de țările primitoare.

Există în Europa, în materie de integrare a imigrantului în societatea primitoare, cel puțin **două modele** pe care dorim să le luăm în discuție. Două modele diferite care desfășoară viziuni proprii asupra locului imigrantului în societate. Aceste viziuni-strategii au foarte multe lucruri în comun cu politicile urmate de cele două state aflate în discuție, **Marea Britanie și Franța**, în timpul perioadei coloniale din istoria lor modernă.

O să putem identifica, prezentând caracteristicile celor două modele de integrare a străinului, urme ale atitudinii și politicilor coloniale puse în practică de cele două puteri în procesul de administrare a teritoriilor cucerite. Nu putem fi, așadar, extrem de surprinși atunci când analizăm modelul britanic de abordare a chestiunii musulmanilor care trăiesc între granițele regatului, dacă privim lucrurile prin grila de interpretare istorică a acestei relații.

Astfel, nu am considera cazul **Mării Britanii** unul atipic¹⁵, decât în comparație sincronică cu modele europene contemporane, dar nu și privit în continuarea politicilor Londrei. Fără să intrăm în detalii, amintim politica dusă de administrația britanică în Sudan, dar și în Egipt sau India unde Imperiul colonial a încercat să păstreze cât mai mult din specificul local în gestionarea treburilor publice, ferindu-se să impună structuri străine mediului respectiv. Sigur, acest mod de guvernare și-a dovedit fiabilitatea într-o măsură care stârnește în continuare controverse, nu puțini fiind aceia care reproșează Mării Britanii urmările politicilor sale în fostele zone colonizate. Modelul adoptat sau, mai bine-zis, *confectionat* de britanici este formarea de structuri socio-economice, prin constituirea de cartiere comunitare organizate

¹⁵ Cazul Mării Britanii, care preferă reconstituirea mediului de origine al imigrantului, refacerea micro-cosmosului din care acesta provine, este considerat atipic de Pascal Buresi, op. cit, p.229.

în funcție de originea geografică a locuitorilor săi. Aceste cartiere sunt în fapt reconstituirea fidelă a zonei geografice de proveniență: limba vorbită este cea din țara de origine, învățământul se desfășoară în această limbă; comerțul este organizat ca în țara de baștină, preluând inclusiv specificul alimentar. Un rol activ în viața acestor comunități „ghetoizate” îl au confreriile sufite și ordinele de misionari¹⁶ care găsesc un sol fertil în cartierele pakistaneze sau turce sau vest-africane din orașele Marii Britanii.

Sociologul francez Dominique Schnapper a demonstrat¹⁷ că viziunea despre imigrație își are rădăcinile adânc înfipte în încercările politico-istorice în urma cărora națiunea respectivă s-a constituit; de unde ar proveni și diversitatea de terminologie a lexicului de imigrație: „Pentru nemți, este vorba tot timpul de *străini* (a se citi că dreptul sângelui primează încă în Germania); pentru britanici este vorba de *minorități rasiale* ; pentru olandezi și suedezi, de *minorități culturale*; pentru francezi, de *imigranți*”¹⁸. Nu am reuși să înțelegem formele de raportare la Celălalt, crede Dominique Schnapper, ignorând „**iacobinismul**” francez, a cărei concepție despre națiune își are originile în Evul Mediu și pe care universalismul rationalist ai Revoluției nu a făcut decât să le întărească; sau făcând abstracție de **multiculturalismul social al britanicilor** născut din istoria democrației parlamentare; sau uitând de **tradiția liberală a Olandei și Suediei** care încurajează și dezvoltă politici de emancipare a minorităților; sau neținând cont de istoria Germaniei în care noțiunea de „**popor german**”, **ca entitate etnico-lingvistică, este încă atât de vie.**

Marea Britanie a cunoscut o migrație importantă, poate în aceeași măsură ca și Franța, și a încercat să-și asume diversitatea culturală și etnică, integrând comunități întregi de resortisanți din fostele colonii și protectorate, într-un sistem multicultural instituționalizat. În Marea Britanie, apartenența

¹⁶ Buresi, op. cit., p. 229

¹⁷ citat în Bolzman, Claudio&Boucher, Manuel, *En Europe, à chacun son „modèle”*, in „Le Monde diplomatique”, iunie, 2006, p. 15

¹⁸ idem

etnică este un cod care se traduce, de cele mai multe ori, printr-o poziție socio-economică inferioară care face din „etnici” cazuri sociale. Există specialiști în sociologie care cred că menținerea unei identități culturale specifice, cum se întâmplă în cazul modelului britanic de integrare, ridică o barieră între populația imigrantă și comunitatea națională, împiedicându-i pe imigranți să beneficieze de toate drepturile. În relația cu statul-națiune, imigranții nu se bucură de aceleași drepturi ca și autohtonii, fie și din considerentul că ei sunt străini, deci aparțin unei alte entități politice. Sigur, legislațiile naționale încearcă să găsească soluții pentru imigranții deveniți cetățeni, al căror statut a fost asumat de restul comunității naționale.

În comunitățile musulmane din Marea Britanie referințele la trecut, legăturile cu acesta, sunt mai degrabă de ordin cultural. Pentru generațiile tinere (ceea ce este numit „a doua” sau „a treia” generație de imigranți, cei care s-au născut pe teritoriu britanic), care au pierdut contactul fizic cu țările de origine ale părinților sau bunicilor lor, aceste referințe culturale se estompează.

Acești tineri par **total integrați**, rămânând în același timp **separați** într-un mod periculos. Necesitatea inducerii unui sentiment mai puternic de apartenență națională și cetățenească acestor tineri este unul din aspectele cele mai presante de a cărei rezolvare depinde liniștea socială a Marii Britanii. În mai toate cazurile, cei care plănuiesc astfel de acțiuni sunt musulmani britanici, la a doua sau a treia generație de imigranți, aparent integrați social, cu cariere de succes în inginerie, medicină etc. În mod limpede, identitatea care primează în ierarhia proprie de valori a acestora nu este cea națională, identificarea cu Marea Britanie fiind aproape inexistentă; ci identitatea religioasă, apartenența la islam. Stigmatul marginalului, tradus în imposibilitatea de a fi și de a fi considerat pe deplin britanic (în ochii societății, dar și la nivelul drepturilor civile și politice), motivează, dintr-un anumit unghi de vedere, refugiul într-o altă dimensiune identitară. Pericolul cel mai mare constă, în cazul acestor tineri ruși de tradițiile culturale ale țărilor părinților lor, în contaminarea cu cele mai radicale și radicalizate

forme de islam. Mirajul regăsirii identității originale este capcana în care sunt prinși acești tineri; iar ceea ce li se oferă nu are nici o legătură, de cele mai multe ori, cu cultura religioasă a părinților sau bunicilor lor.

În august 2006, ministrul de interne al guvernului Blair anunța descoperirea unui complot terorist care plănuia deturnarea unor avioane de linie transatlantice. În noiembrie al aceluiași an, directoarea *MI5* evoca într-una din declarațiile sale publice, destul de rare, pericolul terorist care plana asupra Marii Britanii. Se pare că tentativele autorităților britanice de a reînnoa un dialog cu reprezentanții diferitelor comunități musulmane de pe teritoriul britanic nu au fost înlesnite de politica externă a guvernului Blair. Atentatele din 7 iulie 2005 de la Londra și măsurile de securitate deosebite care le-au urmat au provocat teama reală de radicalizare a întregii comunități musulmane din Marea Britanie care numără aproximativ două milioane de indivizi. *„Relațiile musulmanilor cu guvernul nu au fost nicicând atât de proaste: 90-95% dintre ei votau în mod tradițional cu Partidul Laburist. Problema fundamentală rezidă în politica externă britanică(trad. n.)¹⁹”*, afirma Lord Ahmed, primul musulman devenit membru al Camerei Lorzilor, în 1998.

În **Olanda**, care a dezvoltat un model de integrare asemănător celui britanic, trăiesc în prezent în jur de 920.000 de musulmani, cei mai mulți provenind din Maghreb și Turcia, ceea ce înseamnă 5,7% din populația țării. Pentru statul olandez identitatea religioasă nu reprezintă un obstacol în calea integrării unei comunități, națiunea olandeză înglobând minorități catolice, evreiești, alături de protestanți. Musulmanii se bucură în Olanda de drepturi juridice, sociale și politice; mai mult de două sute de musulmani ocupă funcții în cadrul consiliilor municipale locale.

Constituția din 1983 a tăiat orice sursă de finanțare acordată

¹⁹ Kristianasen, Wendy, *Le grand désarroi des musulmans britanniques* in „Le Monde diplomatique”, janvier 2007, p. 4 -5

instituțiilor religioase din bugetul de stat. Însă autoritățile locale pot acorda permise pentru construirea de lăcașe de cult, biserici, moschei sau sinagogi. De fapt, musulmanii au obținut o serie de drepturi în ultimii douăzeci de ani: studierea Coranului în școlile de stat, înființarea de școli islamice subvenționate din bani publici, posibilitatea de a-și lua zile de vacanță cu ocazia marilor sărbători islamice²⁰ etc. Pe acest fond, care pare să facă dovada bunei funcționări a modelului multicultural olandez, intervine asasinarea lui Theo van Gogh, în urma difuzării la televiziune a scurt-metrajului său, *Submission*, în care sunt denunțate discriminarea și violențele cărora le cad victime femeile musulmane în țările musulmane. Trebuie repus în discuție acest model de integrare? este un eșec? sau un accident regretabil? Dar atentatele de la Londra, care ascund atâta ură și frustrare socio-identitară, sunt tot accidente de parcurs ale acestui model multicultural și ale evoluțiilor sale?

Germania a descoperit cu groază zilele acestea (5-6 septembrie 2007) că o serie de atentate, deconspirate la timp de poliția daneză în colaborare cu cea germană, urmau să lovească mai multe puncte de pe teritoriul țării. Berlinul pare surprins să afle că se numără printre țintele posibile ale teroriștilor islamiști: Germania nu a susținut războiul din Irak și nu duce o politică agresivă față de nici un stat islamic; nu este adepta metodelor intervenționiste de tip american, și totuși...Să se traducă acest lucru mai degrabă printr-un eșec de politică internă, sau în politicile de integrare a imigranților musulmani? Greu de răspuns la această întrebare. Tot accident de parcurs? inevitabil în orice parcurs?

Un lucru este sigur: constrângerile de securitate impuse de autorități, germane, britanice, spaniole, franceze, ca urmare a atentatelor executate sau deconspirate, **reprezintă în fapt adevăratul succes al actelor teroriste. Restrângerea libertăților individuale**, atât de prețioase cuceriri ale sistemul

²⁰ Cecilia, Marie-Claire, *La tolérance néerlandaise à l'épreuve de l'islam* in „Le Monde diplomatique”, martie, 2005, p. 22-23

democratic, transformarea societății într-un *Big Brother* generalizat, nu face decât să pună în pericol democrațiile europene care se văd obligate să ia măsuri în contra naturii lor.

În **Franța**, dincolo de condamnarea la închisoare a câtorva sute de tineri și expulzarea altora, revolta din suburbiile marilor orașe franceze a avut ca urmare directă elaborarea unei legi antiteroriste în care actualul președinte al Franței, pe atunci ministru de interne, Nicolas Sarkozy, pune accentul pe dezvoltarea și extinderea sistemului de supraveghere video, a internetului, precum și înăsprirea pedepselor penale. Presa din toată lumea a privit către Franța cu spaimă, iar titlurile sunt semnificative în acest sens: „dușmanii lumii moderne au atacat”, „Franța cade sub loviturile avangărzii luminate a proletariatului post-colonial”, insistându-se asupra sfârșitului modelului francez care a permis dezvoltarea unui model paralel în afara legilor Republicii. Laurent Bonelli²¹, cercetător în științe politice la universitatea Paris X (Nanterre), crede ca mulți alții că revolta suburbiilor este una alimentată social. Dezamăgiri și neîmpliniri sociale. Nu credem să fie vorba de căderea unui sistem de civilizație, ci mai degrabă de eșecul unui model de integrare.

Discursul despre integrarea imigrantului în Franța adoptat în ultima vreme de *mass-media* din această țară, însoțit de exemple reușite de integrare (de tipul Zidane și o bună parte din echipa de fotbal a Franței sau de genul demnitarilor de origine maghrebită din componența noului guvern francez, etc) nu face decât să accentueze **stigmatul diferenței**, sindrom cu transmitere ereditară în societatea franceză. Imigrantul reprezintă o amenințare atunci când refuză să se integreze, așa cum s-a spus despre tinerii furioși ai suburbiilor pariziene, dar el devine și mai amenințător când reușește să fie o poveste de succes. Este o amenințare pentru orice autohton care năzuiește

²¹ Bonelli, Laurent, Les raisons d'une colère in „Le Monde diplomatique”, decembrie 2005, p. 1, 22-23

spre aceeași poziție. Imigrantul în Franța trebuie să se supună legile Republicii franceze, trebuie să învețe limba franceză, să devină francez. Asimilarea. Astfel, se poate reduce la un cuvânt modelul de integrare pus în aplicare de Franța. Integrare prin asimilare. Amintirea politicilor coloniale aplicate de Paris în Algeria, Maroc și Tunisia este încă vie: impunerea limbii și, deci, a modelului de civilizație francez. Este o situație în oglindă, la scară națională.

Cât privește **Italia și Spania**, ele însele țări de emigrație multă vreme, au devenit de câțiva ani ținte ale imigranților, fie că este vorba de maghrebiți sau de est-europeni. Având în vedere nevoia economiilor celor două țări de forță de muncă, ele au dezvoltat o politică mai degrabă permisivă în domeniul imigrației.

Există un aspect important care definește imigrantul musulman din zilele noastre: spre deosebire de imigranții din prima generație care aveau o unitate socială (răspundeau nevoii de forță de muncă din anumite domenii), cei aflați la a doua sau a treia generație prezintă o diversitate socială mare. Astfel, alături de cei care lucrează în diverse industrii și care sunt expuși riscului de șomaj, deci unei crize sociale, au apărut elitele musulmane, funcționari, ingineri, care sunt perfect integrați din punct de vedere social și nu mai păstrează legături afective sau de altă natură cu țările de origine. Islamul vine și oferă acestor indivizi instrumentele de contestare a individualismului, a modului de viață occidental și schemelor sale de gândire. Sunt persoane poliglote care au acces în egală măsură la cultura țării de origine, dar și a țării primitoare și care găsesc în islam suportul argumentativ pentru justificarea unor mișcări de opoziție materializate deseori în organizații sociale alternative. Este cazul, așa cum menționează Pascal Buresi²² al mișcării *Black Muslims* care a oferit o identitate prestigioasă – islamul - unor excluși social, într-un mediu în care alții

²² op. cit., p. 231

dețineau puterea politică și economică.

Credem că fenomenul se repetă în fiecare din cazurile devenite publice prin intermediul *mass-media*, în care în mod paradoxal, indivizi perfect integrați social, apar în ipostaze de atentatori sau posibili teroriști. Undeva există o nemulțumire, transformată în frustrare, apoi în ură față de sistemul în care trăiesc și care refuză să-i integreze în ciuda tuturor eforturilor depuse. Refugiul în islam, fie că este vorba de o radicalizare a credinței personale sau de fapte grave făcute în numele islamului, se traduce printr-un eșec. Poate fi un eșec personal, individual de adaptare-integrare și atunci măsurile trebuie luate la nivel individual, sau, și în acest caz, lucrurile se complică, este un eșec de sistem. În acest caz, totul trebuie regândit. Europa trebuie să-și ia în serios islamul, fie și numai pentru că este o parte constitutivă a sa. Situație ireversibilă care trebuie asumată.

Anexă*Ultimul imigrant*

de Tahar Ben Jelloun

[...]

Partidul urii s-a trezit dintr-o dată fără obiectul urii sale. Acest lucru explică, poate, umanismul său neașteptat. Militanții săi au organizat câteva adunări, în special la Marsilia, și au scris pe pancarde: „Aduceți înapoi arabii pe care noi îi iubim atât de mult!” sau „Franța nu mai este ce-a fost! Îi lipsesc micile băcănii arăbești!”. Pe un afiș vechi pe care stătea scris „3 milioane de șomeri”, au șters și au scris „3 milioane de imigranți e prea mult” și au adăugat „avem nevoie de arabi”. O mână anonimă a scris mai jos „avem nevoie de ură!”.

Curățirea țării a luat câteva luni și toată lumea este de acord că s-a petrecut în condiții aproape normale. În realitate, imigranții nu au avut de ales. Trebuia să aleagă între a pleca sau a rămâne pe viață într-un centru de detenție, un fel de tabără de concentrare căreia i-au spus „Santiago du Chili”. Totul fusese pregătit: camioane cu prelată, corturi cenușii, sârmă ghimpată, cărămizi și chiar câteva giulгии. Cele mai multe plecări au fost voluntare. Chestiune de orgoliu și de mândrie. Nasul! Onoarea stă în vârful nasului!

Protestele tradiționale ale stângii și extremei stângi, precum și ai unor reprezentanți ai bisericii nu au înduplecat guvernul. A rămas pe poziții, cum a spus primul ministru. Iar ministrul de interne a declarat: „*Franța a reușit în cele din urmă să întoarcă această pagină scrisă în algeriană*”. La întrebarea unui ziarist despre ce fel de limbă ar fi aceasta, el a răspuns: „*Este limba sângelui vărsat pe un pământ care ne aparținea și pe care l-am pierdut*” *Un pământ unde binefacerea colonizării au fost remarcabile!*”.

Deși plecarea imigranților a creat probleme grave în țară, guvernul nu a lăsat să-i scape nici un semn de îngrijorare. Evident, au fost construcții care au rămas neterminate, uzine care și-au închis porțile, întreprinderi care și-au concediat o mare parte din angajați, măcelării și băcănii dispărute, unele fiind

transformate în saloane de înfrumusețare sau în reprezentanțe de telefonie mobilă; pubelele nu se mai ridică decât o singură dată pe săptămână; iar aeroportul Roissy, văduvit de trei sferturi din angajații săi, funcționează la capacitate redusă. Penurie de medici și de personal hotelier. Însă țara merge bine. Este nevoie de multe lucruri, însă Franța are sentimentul că este liberă sau, mai degrabă, eliberată. Cu atât mai rău pentru sacrificiile pe care le implică acest lucru. Cum spunea un reprezentant al dreptei feroce, vorbind pe nas: *„Ori îi trimitem înapoi pe toți și salvăm Franța, ori vom avea o țară islamizată!”*

Cetățenii învață acum să se reapuce de muncă ca în vremurile în care nu existau imigranți din Maghreb. Totul merge bine. Francezii și-au regăsit energia necesară pentru impulsivitatea economiei, au învățat ce înseamnă efortul și flexibilitatea, au avut curajul să renunțe la cele 35 de ore pe săptămână, partidele politice și-au recăpătat credibilitatea, iar sindicatele au semnat un contract de pace socială. Parizienii sunt acum extrem de politicoși și primitivi. Și-au regăsit surâsul. Nu mai protestează împotriva politicii primăriei care face amară viața șoferilor. Franța a fost redată sieși ca în vremurile frumoase când maghrebiții nu îndrăzneau să iasă din cuștile lor de iepuri. Totul merge bine sau pe-aproape. Este totuși în atmosferă un fel de tristețe care nu ști dacă s-o atribui plecării maghrebiților sau capriciilor meteorologice.

Totuși, după un timp oarecare, au început să se întâmple lucruri ciudate. Au apărut niște goluri în frazele jurnaliștilor de la radio și de la televiziune. Găuri. Cuvinte lipsă. Nu mai înțelege nimeni ce spun. Cuvinte sau expresii întregi lipsesc din frazele lor. Își cer scuze, apoi continuă, ca și cum ar fi tușit sau ar fi uitat ceva involuntar. Iar acest inconvenient îi afectează pe toți, bărbați și femei.

În presa scrisă, cuvintele care lipsesc sunt înlocuite cu perifraze de genul:

„Acest fruct...(1)care caracterizează începutul verii și din care se face o dulceață delicioasă, nu a sosit încă în piețe. Nu-mi amintesc cum se

numește”.

Sau:

„Consumul de(2) dăunează grav sănătății”.

„... (3) amestecat cu lapte este foarte nociv pentru ficat”.

„Această mirodenie ... (4), de culoare roșie, fină și extrem de gustoasă nu se găsește în acest moment în băcăniile din Franța”.

„Nu le este recomandat copiilor să bea prea mulț ... (5).”

„Consumul unui ... (6) la sfârșitul mesei ajută la digestie.”

„Băncile vor reduce pe viitor plata cu... (7).”

„Johnny e supărat, ... (8) i-a fost furată la ultimul concert.”

„Profesorii nu mai predau ... (9), nici ... (10), cuvintele au dispărut.”

„Atenție, a spus ministrul de interne, cei care fac, cum să spun, cei care comit ... (11) între musulmani și teroriști sunt pasibili de consecințe grave.”

„Marea sală de spectacole ... (12) unde evoluează interpreți de succes a fost închisă pentru lucrări.”

„Cei care s-au născut sub ... (13) vor avea dreptul să poarte numele mamei.”

„France Culture a anunțat o emisiune despre faimosul poet Stéphane Mallarmé... (14).”

Peste o sută de cuvinte curențe din limba franceză s-au transformat în goluri. Ce s-a întâmplat? Cum s-a întâmplat că aceste goluri de memorie au afectat dintr-o dată pe toată lumea? E un fenomen foarte ciudat. A trecut ceva timp până ca presa să recunoască că limba franceză pierdea cuvinte. S-a făcut apel la lingviști care nu au venit cu nici o explicație convingătoare. Oamenii politici au minimizat importanța acestui fapt până într-o zi, când o bibliotecară dintr-un sătuc din preajma orașului Rennes, Saint-Brice-en-Coglès, a văzut că dicționarele, Le Grand Robert, le Grand Larousse, le Dictionnaire Hachette cădeau din rafturi. Unul după altul. Imposibil de oprit. Ca și cum o forță le lua și le arunca pe jos. Bibliotecara le-a luat și le-a

examinat pe rând fără să observe nimic deosebit. Încercând să le pună la loc, a văzut sau a crezut că vede, o cohortă de silabe care se scurgeau din ele și se împrăștiau pe jos precum baloanele de săpun. Erau halucinații cauzate de oboseală. După un moment, deschise un Robert și văzu ca are pagini întregi goale. Își zise că trebuie să fie o greșeală de tipografie. Dar și celelalte două dicționare aveau pagini goale, fără nici o literă. Iar pe jos, nici urmă de silabe. S-au volatilizat. S-au pierdut în aer. Au plecat în valizele imigranților care trebuie să fie deja departe.

Franța se bâlbâie. Franța vorbește în perifraze. Cuvintele arabe care se găseau în limba franceză au plecat la rândul lor. Ce trebuie făcut ca să se întoarcă? Ce lingvist ar putea să le înlocuiască pentru ca franceza să-și regăsească echilibrul, ritmul și subtilitățile sale? E posibil să ne lipsim de ele?

Reuniunea interministerială prilejuită de această situație a durat mult și nu s-a finalizat cu soluții. Rectorul facultății de drept se întreba: *„Dar cui aparține un cuvânt? celui care l-a inventat sau celui care-l folosește? și apoi, să nu uităm că acești imigranți nu au inventat nimic, dacă ar fi fost niște inventatori, n-ar fi venit să cerșească de lucru la noi!”*

„În mod normal, i-a răspuns lingvistul Alain Rey, excelentul specialist al lui Grand Robert, un cuvânt nu este proprietatea cuiva; un cuvânt nu trăiește decât atâta timp cât este folosit; există cuvinte care au dispărut sau au căzut în desuetudine pentru că nimeni nu le-a mai folosit; însă problema cu care ne confruntăm depășește competențele noastre, pentru că este vorba despre o problemă politică, și nu lingvistică. Domnul Rector se amăgește, insultându-i pe imigranți. Problema nu este să înlocuim cuvintele arabe care lipsesc cu alte cuvinte, ci să facem în așa fel încât limba să-și regăsească existența calmă în dicționare, romane, discursuri, conversația cotidiană, căci cuvintele care lipsesc aparțin vieții de zi cu zi; sigur, o parte dintre ele sunt termeni științifici sau militari cu utilizare redusă, însă altele fac parte din viața noastră zilnică; priviți, aș bea un lichid negru fără ...fiind așezat inconfortabil pe un...deși aș prefera să fiu așezat pe un ...sau pe o

simplă..., sau comod pe o ...de culoare..., în fața unui buchet de...”

S-a oprit o clipă, a privit asistența care aștepta de la el o soluție rapidă, apoi a reluat, bătând din palme de fiecare dată când întâlnea un cuvânt arab.

*„Mi-ar plăcea să beau un pic de **cafea**²³ fără **zahăr**²⁴, fiind așezat inconfortabil pe un **taburet**, deși aș prefera să stau pe un **divan**²⁵ sau pe o simplă **saltea** (în fr. **matelas**²⁶), sau comod pe o **sofa**²⁷ de culoare **cărămizie** (în fr. **cramoisi**²⁸), în fața unui buchet de **liliac** sau de **camelii**.”*

Rectorul îl rugă pe Alain Rey să continue: [...]

Cineva a întrebat de ce Alain Rey poate să folosească cuvintele care lipseau. Fără să-l privească Alain a răspuns: *„Pentru că eu nu am prejudecăți, iubesc limbile și pe cei care le vehiculează; originea cuvintelor mă interesează ca istoric și lingvist, iar sute de cuvinte arabe au intrat în franceză fără viză sau control la frontieră. Fără ele, științele ar fi mers prost: nu ar fi existat matematică fără arabă, fără cifre, fără algebră, fără algoritme. În mod cât se poate de natural, aceste cuvinte și-au găsit locul în franceză, au îmbogățit această limbă și i-au devenit indispensabile. Le-am importat sau, mai precis, le-am împrumutat pentru că am avut nevoie de ele, și nimeni nu s-a gândit că le-ar putea expulza într-o bună zi, nici că ele ne-ar putea părăsi, punând în pericol echilibrul psihologic al Franței!*

- *Atunci, ce să facem?* întrebă ministrul culturii care nu mai reușea să dea de cap cuvintelor încrucișate.
- *Să se întoarcă imigranții expulzați*, zise un secretar de stat de origine algeriană.

²³ din ar. *qahwa*

²⁴ din ar. *sukkar*

²⁵ din ar. *dīwan*

²⁶ din ar. *matrūh*

²⁷ din ar. *suffa*

²⁸ din ar. *qirmiz*

- *M-ar mira să se întâmple asta, remarcă Alain Rey. Sunt oameni mândri și orgolioși.*
- *Dar Franța nu va suporta ca limba ei să fie amputată în acest fel! zise un alt ministru care suferea deasupra unei pagini cu rebusuri.*
- *Nu voi mai putea să joc Scrabble! adăugă ministrul educației.*
- *Franța! Dar Franța nu face nimic pentru acești oameni care îi vorbesc limba, scriu în ea, înfrumusețând-o! exclamă Alain Rey. Franța ar face bine să profite de această criză și să reflecteze, să aibă un pic mai multă imaginație și coerență în politicile sale. Nu stigmatizând islamul și pe musulmani va reuși Franța să-și onoreze deviza și valorile. Domnilor inchizitori, bună seara!”*

Valuri de proteste.

Alain Rey părăsi reuniunea lăsându-i uimiți pe acești înalți responsabili. O săptămână mai târziu, șeful statului a apărut la jurnalul de la orele 20. Avea aerul unei persoane care va comunica ceva important.

„Cetățeni, cetățene,

Dragi compatrioți,

Assalām Alikoum!

Da, ați auzit bine! Assalām Alikoum, înseamnă „bună seara” în arabă, sau mai exact „pacea să fie cu voi”.

Sayidāti, Sādati!

Doamnelor și domnilor!

Voi fi scurt, lă outawillo alikoum²⁹.

Franța a comis încă o eroare, o nedreptate gravă, dholmun kabir!

După 11 septembrie 2001, au fost voci care au spus: „Suntem cu toții americani!” Eu spun astăzi: Koulouna ’arab³⁰!”

Suntem toți arabi! „Koulouna mouhājiroun”. Toți suntem imigranți. Acționând așa cum am făcut-o, le-am lezat demnitatea, iar noi ne-am pierdut

²⁹ transcrierea în arabă îi aparține autorului fabulei și a fost preluată în traducere în forma respectivă

³⁰ în trad. din arabă: „toți suntem arabi”

sufletul și demnitatea, vreau să spun karāmatouna³¹.

Știi că nu voi fi reales. Nu contează. Aduc un omagiu limbii și culturii arabe, în speranța că vor fi printre ei unii care vor accepta să se întoarcă și ajute Franța să-și revină.

Assalām Alikoum! Yahya Franța! Yahya al Maghreb! (15)

- (1) caise
- (2) alcool
- (3) cafea
- (4) șofran
- (5) soda
- (6) șerbet
- (7) cec
- (8) chitară
- (9) algebră
- (10) chimie
- (11) amalgam
- (12) yenit
- (13) X
- (14) azur
- (15) La revedere! Trăiască Franța! Trăiască Maghrebul!

³¹ *karāmat*, în arabă: „demonitate, prestigiu”

Capitolul II

Caricaturile,

o nou episod al relațiilor Occidentului cu lumea musulmană

Publicarea de către un cotidian danez a unei serii de caricaturi avându-l în centru pe profetul islamului, Muhammad, a stârnit în întreaga lume musulmană reacții ferme, violente chiar, la adresa Danemarcei, în principal, și a statelor occidentale, colateral. S-a vorbit și s-a scris foarte mult despre scandalul iscat de publicarea acestor caricaturi, punctele de vedere și abordările făcându-se din unghiuri cât mai diferite, în încercarea de a găsi o explicație la reacțiile violente provocate în lumea arabo-musulmană.

Situările de o parte sau de alta ale acestui conflict, așa cum este cel mai adesea definită relația actuală dintre Occident și lumea musulmană, nu au lipsit din articolele publicate sau luările de poziție. Susținătorii valorilor democratice au apărut cu înverșunare dreptul la libera exprimare, valoare esențială a societății de tip occidental, alții și-au pus întrebări despre limitele unei astfel de libertăți, făcând recomandări de respectare a celuilalt și a valorilor care-i coordonează existența, criticând gestul cotidianului danez și

atrăgând atenția asupra urmărilor sale.

Au fost voci, din interiorul lumii occidentale, care s-au ridicat împotriva defăimării islamului prin caricaturizarea profetului său, definind caricaturile ca fiind rasiale, aducând aminte de felul grotesc în care erau reprezentați evreii în Germania lui Hitler. Caricaturi rasiale islamofobe care iau locul atitudinilor europene antisemite, prezentând islamul și musulmanii ca pe noul inamic al Occidentului și al valorilor pe care le promovează.

Alții au explicat apariția caricaturilor ca fiind reacția islamofobă a unui cotidian danez de dreapta care a asociat figura profetului islamului cu terorismul musulman și nimic mai mult. S-au dat verdicte grele, s-a făcut apel la cuvinte importante, „discurs al urii împotriva islamului” sau „reînvierea stereotipiilor rasiste de tip colonial” sau „incitarea la ură rasială și violență, încercare de destabilizare a anumitor zone sau țări musulmane”, „ipocrizia unui Occident xenofob sau, mai degrabă islamofob, care, în numele misiunii sale civilizatoare și al dreptului la libera exprimare defăimează lumea musulmană, atacându-i valorile” etc.

Musulmanii care trăiesc în Europa s-au exprimat și ei. Modurile în care au făcut-o diferă însă. Ne oprim pentru exemplificare la reacția lui Tariq Ramadan, profesor invitat la Universitatea din Oxford (St. Antony's College) care se exprimă într-un articol publicat pe site-ul *oumma.com* al musulmanilor din Franța. El respinge categoric cantonarea discuției din jurul caricaturilor în banalul tipar al conflictului între civilizații, așa cum îl vede Samuel Huntington, sau plasarea sa în perspectiva conflictului între rațiune sau raționalitatea de tip occidental, cu origini în secolul luminilor, pe de o parte, și religie ca factor dominant care guvernează viața în societățile musulmane, pe de altă parte. Ceea ce este în joc în această tristă afacere, crede Tariq Ramadan, este măsurarea capacității celor două lumi (pentru că vorbim, totuși, de două universuri distincte) și a indivizilor care le populează (credincioși sau atei, deopotrivă) de a ști să fie liberi, raționali și rezonabili, în același timp. Miza este mult mai mare, așadar, depășind reacțiile imediate, angajând Occidentul și lumea arabo-musulmană într-o relație a viitorului.

Autorul articolului, care ni se pare reprezentativ ca tip de reacție a musulmanului european în cazul în discuție, face referire la necesitatea păstrării unei distanțări intelectuale critice față de aceste caricaturi pe care le califică „bêtement méchantes”, relevând o atitudine iresponsabilă și inconștientă. Invocarea libertății de exprimare în acest caz pare un bun pretext pentru camuflarea unei reacții ale cărei urmări nu au fost estimate sau anticipate. Fiecare țară are o sensibilitate a ei, provenită dintr-o cultură proprie, care trebuie respectată, însă respectul reciproc nu se impune, ci se învață în numele responsabilității și al rațiunii. Musulmanii trebuie să înțeleagă că Europa are o tradiție critică de câteva secole, spre deosebire de societățile arabo-musulmane, fiind absolut obișnuite criticile la adresa bisericii, clerului, a Papei însuși, adaugă Tariq Ramadan. Însă e la fel de adevărat, am adăuga, că respectarea valorilor celuilalt face parte din modelul democratic occidental, fapt care nu poate fi probat prin caricaturizarea profetului unei alte religii, oricare ar fi aceea. Libertatea de expresie are limite legale, fiind condamnată penal defăimarea celuilalt, cum, la fel de bine, este interzisă incitarea la ură rasială împotriva unor grupuri pe motivul apartenenței lor reale sau presupuse la o rasă, religie, orientare sexuală etc. Considerăm că este de reținut, din luările de poziție ale musulmanilor europeni, îndemnul la necesitatea unei abordări detașate a problemei caricaturilor, de preferat de pe o poziție autocritică. Îndemnul unei abordări autocritice a societăților arabo-musulmane este considerat, dincolo de discuția referitoare la caricaturi, ca un imperativ în procesul de modernizare a acestei lumi. De la prima generație de reformiști ai Renașterii arabe și până la curentele reformatoare ale islamului moderat din zilele noastre, necesitatea spiritului autocritic și a evaluării din interior, apare ca motor de propulsare a societăților musulmane.

O perspectivă din interior asupra scandalului caricaturilor.

Al-Jazeera net. (pagina electronică a rețelei Al-Jazeera, cunoscută în

principal prin postul de televiziune cu același nume) a făcut un sondaj de opinie printre vizitatorii site-ului referitor la desenele defăimătoare la adresa profetului Muhammad publicate în Danemarca și reluate în alte țări europene și nu numai (în Iordania două ziare au reluat caricaturile care-l vizau pe profetul islamului, parțial ca în cazul unui săptămânal sau total, așa cum a procedat tabloidul *Al-Mihwar*).

Întrebările avute în vedere sunt următoarele:

- Pot fi considerate aceste caricaturi o campanie deliberată împotriva islamului sau sunt întruchiparea principiului democratic al libertății de expresie?
- Considerați că boicotarea produselor de proveniență daneză este motivul care l-a determinat pe primul ministru danez să-și ceară scuze?
- Care sunt mijloacele pe care ar trebui să le folosească musulmanii pentru a împiedica astfel de atacuri în viitor?

Am spicuit din răspunsurile numeroase pe care le-au dat la aceste întrebări vizitatorii arabi ai site-ului, câteva pe care le-am considerat relevante pentru a crea o imagine care să explice în parte reacțiile violente ale musulmanilor din întreaga lume survenite pe fondul scandalului caricaturilor.

„Oricare ar fi motivele care s-ar afla în spatele a ceea ce s-a întâmplat, fie că este vorba de un plan pus la cale de americani și evrei pentru a strica relațiile noastre cu Europa, prin implicarea acesteia în războiul împotriva islamului, sau de altceva, nu cred că ar fi trebuit reacționat cu violență. Noi avem la îndemână o armă mai puternică, boicotarea produselor daneze care n-ar trebui să înceteze nici măcar după prezentarea scuzelor oficiale, pentru că ceea ce s-a întâmplat este impardonabil”, afirmă un sirian din Damasc care-și continuă argumentația astfel: „ nu cred că trebuie să extindem boicotul asupra tuturor produselor europene, așa cum doresc unii, trebuie să tratăm diferit țările europene, așa cum ne tratează și ei pe noi.”

Alte opinii sunt mai radicale și se exprimă în concordanță cu

manifestațiile stradale pe care televiziunile le-au prezentat cu dărnicie : „boicotarea produselor nu este suficientă, cred că toate ambasadete daneze din țările musulmane ar trebui retrase pentru cel puțin zece ani” este de părere un sudanez.

Scandalul caricaturilor este numai un episod din numeroasele părți ale unui scenariu dușmănos la adresa islamului care se așează în continuarea imediată a interzicerii vălului islamic în Franța și alte țări europene, sub pretextul apărării trăsăturilor laice ale societății, este de părere un alt sirian. „Tot ceea ce întreprinde Occidentul împotriva noastră este argumentat, motivat, de data aceasta fiind vorba despre libertatea de expresie. Da, boicotarea produselor daneze pare să fie o armă eficientă, singura care i-a făcut pe danezi să ne acorde atenție.”

Un musulman care trăiește în Marea Britanie și care participă la sondajul efectuat de rețeaua *Al-Jazeera net*. se exprimă în termenii următori:

„Nu cred că atitudinea negativă la adresa islamului și a musulmanilor este exclusiv rezultatul unui vechi resentiment sau al unei înfruntări ideologice, așa cum își imaginează unii, însă sunt convins că publicarea acestor desene defăimătoare la adresa profetului este o prelungire a stării de umilință și degradare spre care ne-au condus conducătorii noștri arabi și mișcările radicale care au apărut ca o reacție naturală la această stare de umilință și decădere de care suferim. Guvernele arabe ar fi putut să adopte o poziție fermă care să slăbească starea de tensiune a oamenilor, să împiedice lucrurile să evolueze către inconștiența generatoare de reacții și răspunsuri haotice. Dacă guvernele noastre ar fi știut să gestioneze situația într-o manieră mulțumitoare pentru popor, lucrurile nu ar fi degenerat în reacții violente pe care numai intervenția dirijată a poliției și forțelor de ordine le mai pot controla, contribuind astfel la creșterea neîncrederii și suspiciunilor între popor și guvernanți.”

„Ar trebui ca televiziunile arabe să fie strict monitorizate, pentru că ele sunt cele care aduc cea mai gravă atingere islamului și profetului său. Cât despre modalitățile la care recurg pentru acest lucru, ar fi multe de spus” ,

rezumă un egiptean intervenția sa pe *Al-Jazeera net*.

Dacă întreprindem o analiză a acestor câteva intervenții, putem lesne efectua o delimitare între poziția musulmanilor din interiorul lumii islamice (*dār al-islām*) și a celor care trăiesc în țări europene sau de tradiție occidentală (Marea Britanie, în cazul de față).

Avem, în prima situație, o reacție care pretinde un răspuns pe măsura daunelor produse, un răspuns în orice caz, fie că este vorba de manifestări de boicot sau de manifestări stradale violente, așa cum s-a întâmplat. Occidentul nu poate rămâne nepedepsit pentru această gravă eroare. Înscriindu-se în percepția comună pe care o are Occidentul în lumea musulmană, aceea a fostului colonizator care-și perpetuează influența în zonele pierdute după al doilea război mondial prin exportul valorilor sale cu caracter universalist, reacția mulțimilor revoltate și indignate de atingerea adusă islamului, ca religie și sistem de valori prin asocierea directă și explicită între islam și terorism, pare de înțeles, în această cheie de interpretare.

Occidentul „nu are presă bună”, dacă ne este permisă o astfel de exprimare, în spațiul arabo-musulman. Trecutul relațiilor dintre cele două lumi nu poate să ajute în nici un fel la depășirea stării de neîncredere în Occident care paralizează orice mișcare menită să ducă la un rezultat bun. Suspiciunea de joc dublu pe care-l execută Occidentul în tratarea chestiunii palestiniene, de pildă, sau decredibilizarea sa prin susținerea unor regimuri arabe sau musulmane de tip dictatorial doar pentru satisfacerea unor necesități și interese economice imediate sau pe termen lung, nu reprezintă un punct de plecare pentru recunoașterea unui posibil partener de dialog. Sigur, vorbim de tendința dominantă în perceperea Occidentului, neexcluzând alte discursuri mai favorabile necesității adoptării modelului occidental și adaptării lui la caracteristicile societăților arabo-musulmane, ca soluție pentru ieșirea din criza pe care o traversează această lume.

Cum am putut observa și în cele câteva fragmente din articolul lui

Tariq Ramadan analizate mai sus, se degajă o abordare diferită din opinia musulmanului britanic care răspunde întrebărilor chestionarului *Al-Jazeera net*. Responsabilitatea pentru felul în care se prezintă astăzi musulmanii nu poate fi imputată acestora, ci defectuoasei conduceri de care au parte. Liderilor incapabili care târăsc masele în umilință și le conduc spre decădere li se reproșează până și reacțiile violente ale musulmanilor împotriva intereselor daneze și europene în zonă . Tot incapacitatea liderilor musulmani aflați la putere este vinovată de apariția mișcărilor radicale și de extraordinarul succes pe care îl au printre musulmanii de rând. Mișcărilor radicale, mergând pe un discurs religios care opune valorile islamice tradiționale modelului corupt occidental, câștigă tot mai mult teren în lumea arabă. Nu trebuie să privim mai departe de Egipt, unde Gruparea Fraților Musulmani, deși interzisă oficial (sau după o expresie mai apropiată de realitate, interzisă dar agreată) a reușit la ultimile alegeri legislative să obțină un număr important de locuri în parlament. Nemulțumirea populară față de regimul Mubārak a canalizat energiile către mișcarea islamică a Fraților Musulmani.

O altă grupare radicală devenită celebră prin recurgerea la atentate sinucigașe în combaterea Israelului, Mișcarea Hamās, este împinsă de masele nemulțumite, câștigând alegerile legislative în detrimentul Fatah, aflându-se în poziția de a forma noul guvern palestinian.

Nu trebuie să mai menționăm cazul Republicii Islamice Iran care a făcut un viraj spre radicalism după alegerea lui Mahmud Ahmadi Najad în fruntea statului. Ne putem întreba însă ce s-ar întâmpla în Siria lui Bashshār al-Asad, în cazul organizării unor alegeri libere, având în vedere virulența cu care au fost combatuți Frații Musulmani în Siria (pentru detalii, a se vedea Carré, Olivier et Seurat, Michel, *Les Frères Musulmans*, L'Harmattan, 2001).

Diferența de abordare a chestiunii caricaturilor de către musulmani se construiește diferit în interiorul lumii arabo-musulmane și în afara acesteia.

- Perspectiva vindicativă, de răspuns cu orice preț la ofensa adusă

islamului prin caricaturizarea profetului său și asocierea lui cu terorismul (aceasta fiind numai o parte din mesajul denigrator care vizează islamului prin persoana profetului său) se construiește în interiorul societăților musulmane arabe sau nearabe, pe fondul accentuării nemulțumirilor locale și al frustrărilor care decurg de aici. Mesajul acestor manifestări de violență este mai amplu, depășind cadrul strict legat de momentul publicării caricaturilor, el are în vedere o întreagă structură socială care nu mai satisface nevoile lumii arabo-musulmane contemporane. Regimurile laice care au pactizat cu Occidentul pentru a se menține la putere, în ciuda caracterului lor oprimant, continuă să creeze frustrări și să acumuleze tensiuni. Islamul moderat sau mai puțin moderat poate să pară, în acest context, o soluție, poate singura.

- Necesitatea unei analize autocritice a societăților arabo-musulmane, a unei aplecări asupra propriilor structuri, spre a găsi acolo soluții care să permită evoluția acestei lumi înspre modernitate (înțeleasă ca transformare în bine a societății musulmane și nu ca adoptare a modelului occidental, date fiind incompatibilitățile vădite între cele două sisteme), aceasta este opinia majorității musulmanilor din afară care au luat poziție în cazul caricaturilor.

Continuarea discutării relației între Occident și lumea arabo-musulmană în cheia propusă de Huntington sau mergând pe urma suspiciunilor de neîncredere reciprocă, exploataând, prin readucerea în discuție a epocii colonizării Orientului de către Occident, o serie de clișee mentale cum ar fi eternul conflict între islam și civilizația iudeo-creștină, nu este cu certitudine calea prin care cele două lumi să se apropie. În același timp, trebuie să admitem că eliberarea de propriile clișeele mentale și culturale în judecarea sau tratarea celuilalt, nu este cel mai ușor lucru. Dar pare a fi cea mai dreaptă cale spre înțelegerea acestuia și evitarea unor momente tensionate provocate deliberat sau inconștient, așa cum a demonstrat-o recentul scandal al caricaturilor.

Capitolul III

Georges Corm³², un intelectual arab „occidentalizat” și perspectiva lui asupra relației *Occident-Orient*

Preocupările legate de istoria lumii arabe, dar și studiile care iau în discuție problema relațiilor controversate dintre Occident și Orient, sunt de dată mai veche în activitatea lui Georges Corm, economist de formație, fost ministru al finanțelor în Liban. George Corm este autor a numeroase lucrări consacrate dezvoltării economice și umane a lumii arabe. Amintim că, pe piața românească, el este cunoscut încă din 1999, când i-a fost tradusă, la editura Dacia din Cluj-Napoca, lucrarea *Europa și Orientul, De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernități neîmplinite*.

Orient-Occident, la fracture imaginaire pune în discuție bazele laice pe care s-a construit societatea modernă occidentală, încercând să demonstreze persistența arhetipurilor biblice, vechi și noi testamentare, deopotrivă, în actuala organizare a lumii occidentale. Pe parcursul întregii lucrări, Georges Corm încearcă să pună în evidență că fractura, evident imaginată în concepția autorului, între Orient și Occident, ele însele două concepte fabricate, este o linie trasată de Occident, în special după așa-zisul

³² în lucrarea *Orient-Occident, la fracture imaginaire*, La Decouverte, Paris, 2005

proces de *désenchantement* sau laicizare a valorilor occidentale. Demontarea acestei teorii, care prezintă laicizarea sau secularizarea societății, sub toate aspectele sale, ca fiind cheia succesului modernității occidentale îl preocupă pe Georges Corm de-a lungul întregului expozeu.

Demontarea ideii de modernitate laică, care exclude orice raportare la religios, este concepută de autor în mai multe etape. Prima dintre ele ia în discuție era naționalismelor europene, despre care autorul afirmă că-și au rădăcinile adânc înfipte în teoria biblică a salvării, cu transferul sacrului dinspre comunitatea religioasă înspre comunitatea etnică, națiunea. Naționalismul, susține Corm, funcționează precum orice monoteism: este global, total, exclusiv și, în sprijinul acestei idei, autorul aduce teoria lui Régis Debray care observa uimitoarea asemănare între ceremonialul regimului sovietic și ritual religios.

Autorul identifică în pretinsa laicitate a Occidentului, pe care nu se teme s-o numească falsă, principala problemă a lumii occidentale și una dintre cauzele așa-zisei linii de fractură care separă cele două lumi, Apusul și Răsăritul.

„Așa-zisa linie de fractură între Occident și Orient este, în fapt, reflectarea în imaginar a intereselor profane și a jocurilor de putere din geopolitica internațională. Această linie de fractură sau de separație este la fel de mobilă precum schimbările care survin la nivelul intereselor internaționale, în funcție de împrejurări și evoluții (p.74, trad. noastră).”

„Lovitură de stat culturală” (p. 116) este expresia șocantă pe care o folosește Georges Corm atunci când dorește să descrie ceea ce s-a întâmplat în Occident în ultimii douăzeci de ani. La ce se referă această exprimare? În ultimii douăzeci de ani ai secolului al XX-lea s-a produs o turnură decisivă și iremediabilă în discursul Occidentului despre propria sa istorie. Așadar, discursul care invoca rădăcinile greco-romane ale modernității occidentale, așa cum au fost ele folosite și interpretate de Renașterea europeană și de

filosofia Epocii Luminilor, a devenit din ce în ce mai puțin sonor, pentru a fi înlocuit de un altul care clamează sus și tare originile iudeo-creștine ale modernității occidentale. Astfel, constată autorul, de la o societate deschisă, construită pe modelul pluralității și democrației cetăților grecești, s-a trecut rapid către o societate care are ca reper acest conglomerat religios, iudeo-creștin. Această „lovitură de stat culturală” este identificată de autor ca fiind rezultatul complotului pus la cale de societățile anglo-saxone, ale căror rădăcini își iau seva din confesiunea protestantă, prima care își reconsideră atitudinea față de evrei în Europa Reformei.

Ce înseamnă noua configurație, cea *iudeo-creștină*, a modernității occidentale? În mod aproape natural, excluderea celui de-al treilea mare monoteism, islamul. Alungarea din grădina raiului a acestui al treilea monoteism, în ordinea revelației, care, și trebuie amintit acest lucru, este parte componentă a societăților europene, în Evul Mediu, dar și mai târziu, fiind dintre elementele alcătuitoare ale miracolului andaluz, întărește ideea existenței în fapt a unei fracturi.

„Ce mașinărie infernală acest Occident! Se autocritică, se războiește cu sine, cunoaște mii de transformări, asistă la propria decădere, ca apoi să renască mai puternic de fiecare dată, bulversând lumea după bunul său plac și în funcție de ceea ce el stabilește, la un moment dat, că îi sunt interesele (p. 75, trad. n.)”

Această „mașinărie infernală” a creat Israelul, care este, în opinia lui Georges Corm, o invenție a Occidentului protestant și catolic; și care este, în plan religios, reîntoarcerea către Vechiul Testament. Iar acest Occident iudeo-creștin este cel care-i reproșează islamului incapacitatea de a-și stabili o formulă durabilă de laicitate și modernitate.

Concluzia lucrării-eseu a lui Georges Corm este, în două cuvinte,

necesitatea „laicizării laicității” occidentale. Preluând celebra teorie a lui Arnold Toynbee care afirmă că aspectele laice ale civilizației occidentale nu sunt decât o fază efemeră a acesteia, Corm insistă pe faptul că societatea occidentală iese din laicitate, atunci când invocă rădăcinile iudeo-creștine ale acestei laicități. De aceea, el insistă asupra necesității rămânerii în laicitatea adevărată, lipsită de ancorări și repere religioase, sau, mai bine zis o laicizare a actualului tip de laicitate.

Islamul, noul paria al monoteismului.

Vom încerca să explicăm, în cele ce urmează, împrumutând pentru acest demers titlul capitolului 6 al lucrării lui Georges Corm, poziția rezervată islamului în tot acest complex și complicat joc cultural.

Procesul de occidentalizare a islamului, început cu cel puțin două sute de ani în urmă, are două consecințe majore: una pozitivă, care înseamnă iluminarea elitelor care au încercat reformarea islamului; și, o alta negativă, „efectul pervers al contactului cu Occidentul”, cum îl numește autorul, care constă din accentuarea sectarismului religios în sânul societăților musulmane. Concluzia directă și frapantă, într-o primă analiză, la care ajunge Corm, este că fundamentalismul islamic este produsul modernității occidentale. Sigur, linia de explicație pornește din perioada colonială, descrisă ca o mare dezamăgire pentru aceia dintre musulmani care credeau în binefacerile modernității de tip european, și continuă cu perioada războiului rece, cu exemplele saudit, pakistanez și afgan, unde mobilizarea elementelor islamiste a fost benefică luptei cu dușmanul sovietic și cu prozelitismul politic activ practicat de acesta.

Linia care separă Occidentul modern de Orientul arhaic și fabulos este bine întreținută de mediile occidentale și pentru că această imagine-tandem este prea convenabilă ca să se poată renunța la ea (p. 127); vorbim despre o linie ce servește ca explicație în prea multe cazuri, pentru a putea fi lăsată de-o parte, fără remușcări. Din păcate, crede Corm, Orientul își are bună parte

din vină în acest joc, prin felul patetic în care răspunde la provocările Occidentului.

Cum întreține Occidentul această linie de demarcație clară între el și lumea orientală? Autorul propune să facem o scurtă incursiune în preocupările orientaliștilor occidentali (preluând aici o temă lansată în urmă cu câțiva ani de Edward Said în *Orientalism*); ce-i preocupă predominant pe aceștia? care sunt cele mai frecvente teme asupra cărora se apleacă ei cu insistență? Dacă privim în rafturile librăriilor din marile capitale occidentale, vom fi surprinși să găsim înșirate zeci de volume ale căror titluri cuprind cuvinte ca „terorism”, „integrism”, „mișcări islamiste” etc.

În momentul de față, interesul mediilor culte occidentale merge în întregime către explicarea fenomenului universal al terorismului islamic. Este singurul subiect care interesează editurile conștiente de valoarea de piață a unei astfel de cărți.

Însă, în întreaga lume arabo-musulmană, există și altfel de realități în afara fenomenului marginal al fundamentalismului și integrismului religios. Există intelectuali de seamă, cu preocupări dintre cele mai demne de interes, iar autorul oferă exemplul sirianului Muhammad Shahrur, cel care a propus o nouă interpretare a textului coranic, folosindu-se de mijloacele moderne ale lingvisticii, plasând în acest fel, conceptele vehiculate de Coran în contextul lor istoric, mult diferit de cel în care trăim noi astăzi. Cartea lui Shahrour s-a bucurat de un imens succes în lumea arabă, însă ea a rămas total necunoscută în Vest, ignorată, crede autorul, intenționat, de către traducători și cei care gestionează piața traducerilor. Nu se putea spune în Occident că în lumea arabă se discută deschis despre textul coranic sau că se face exegeză pe un astfel de text, despre care occidentalul de rând trebuie să știe numai că din versetele sale se inspiră ben Laden și compania. Nu este un exemplu căutat cu lumânarea aprinsă, este trăsătura spiritului islamic pluralist. Evident, o altă asociere bizară de termeni pentru percepția comună occidentală.

Islamul este pluralist, prin însăși natura sa constitutivă, afirmă Corm

(p. 132-136); primul argument în susținerea acestei afirmații este chiar felul în care religia islamică se raportează la profeții celorlalte religii, recunoscându-le acestora misiunea și înglobându-i în propria realitate religioasă. Pornind de la această viziune cuprinzătoare, la care se adaugă atitudinea islamului față de ne-musulmanii trăitori în *dar al-islam* (teritoriile islamului), acum, ca și în istorie, ajungem la a avea o imagine apropiată de ceea ce se înțelege, în accepțiunea comună, prin pluralism, bine exemplificat în islam, atât etnic, cât și religios.

Georges Corm atrage atenția, de asemenea, asupra lipsei de pertință prin care se caracterizează dezbaterile referitoare la incapacitatea islamului de a separa temporalul de spiritual, cauză a eșecului încercărilor sale de a se moderniza. Încă de la începuturi, societatea islamică a fost concepută ca un tot unitar, unde dimensiunea religioasă nu a fost niciodată bine conturată, și mă refer în primul rând la lipsa ierarhiilor clericale în islam (în islamul majoritar, sunnit). Califul a purtat întotdeauna titlul de „prinț al credincioșilor”, însă factorul religios nu s-a manifestat în ipostaze politice, spre deosebire de cazul bisericii catolice. Religia, în islam, este componentă a vieții civile, pentru că acesta este domeniul în care s-a manifestat de-a lungul vremurilor, de aceea e lipsit de sens să pretindem islamului să separe temporalul de spiritual. Acest lucru i-ar fi imposibil, întrucât spiritualul nu s-a amestecat cu puterea politică în întreaga și lunga istorie a islamului.

Desigur, altfel stau lucrurile în zilele noastre cu partidele și mișcările islamice care au fost asociate la guvernare de către actualele regimuri politice din lumea arabo-musulmană, din motive care se numesc, cel mai adesea „criză de legitimitate”. Atragerea factorului religios, care se bucură de puternică susținere populară, și scoaterea acestuia din zona civilă de acțiune, urmată de instituționalizarea religiei este, trebuie s-o spunem, un efect al contactului cu modernitatea de tip occidental. Să nu căutăm prea departe exemple: anomalia care s-a întâmplat în Iranul șahilor, în 1979, prin instituirea unei ciudate forme de republică (o republică islamică), ca urmare a contopirii absolut halucinante între două concepte de proveniență și

interpretare diferite; se întâmplă încă și în alte state arabe, unde regimuri disperate își atrag de partea lor facțiuni religioase, până nu demult marginalizate și ostracizate; a se vedea cazul Egiptului, dar și Tunisia sau regatul Marocului, precum și cel Hașemit.

O altă idee pe care Occidentul o dorește bine implantată în mentalul colectiv este tratarea islamului ca pe un fenomen global, fără nuanțe și culori. Încercarea de a nivela o realitate extrem de diversificată, aceea a islamului, are fără îndoială un scop bine definit. Se poate observa cu ușurință, la o simplă analiză de limbaj, cât de convenabilă și justificatoare este o astfel de abordare. Să luăm ca exemplu felul în care sunt privite, și deci impuse percepției generale, diferitele organizații islamiste care acționează în regiuni ale lumii arabo-musulmane. Toate sunt calificate ca teroriste, termen care le unifică și care are menirea de a distrage atenția de la specificul fiecăreia. A pune pe același plan organizația teroristă mondială al-Qaida cu organizația Hamas sau chiar cu mișcarea-partid Hezbollah, ale căror motivații le separă clar și incontestabil unele de altele, este o metodă nu numai greșită, dar și periculoasă pentru înțelegerea unor situații și mai ales pentru corecta lor soluționare.

Manipularea conceptelor se poate dovedi o armă cu două tăișuri; simplificarea excesivă a situațiilor până la a deveni caricaturale, poate avea un preț enorm. Se vorbește tot mai mult, de câteva luni, despre un nou concept halucinant, islamo-fascismul sau islamo-nazismul, găselniță a administrației americane (termenul este folosit pentru prima dată pe 7 august 2006, într-un discurs al președintelui George W. Bush, cel care a pus, de altfel, în circulație termenul „cruciadă”, folosit ca descriere pentru războiul declanșat împotriva Irakului, în martie 2003; cf. Stefan Durand, „Fascisme, islam et grossiers amalgames”, articol publicat în *Le Monde Diplomatique*, în noiembrie 2006,), pus în circulație de unul dintre cei mai mari orientaliști americani, Bernard Lewis, actual consilier la Casa Albă. Se folosește tot mai

des, în discursul Occidentului, o terminologie provocatoare, iar cei care o folosesc mizează pe încărcătura emoțională a acesteia. Asocierea care se face între grupările islamiste și nazism trezește în mintea receptorului imagini cumplite, cu mii de *Hitler*-i amenințatori care vor distruge Occidentul.

Termenul de nazism, sau asocierea cu acesta, se poate aplica mai degrabă regimurilor dictatoriale arabe și musulmane, parteneri strategici îndelungați ai Occidentului, a căror politică față de propriile popoare ne poate sugera fascismul și metodele sale. În 1987, aflat într-o vizită în Kuweit, Edward Saïd avertiza: *Continuând să-l susțineți financiar pe Saddam Hussein, vă faceți complicii acestui fascism arab și veți sfârși prin a-i deveni victime*³³.

Din păcate, o altă profeție împlinită.

³³ cf. Stefan Durand, „Fascisme, islam et grossiers amalgames”, în *Le Monde Diplomatique*, noiembrie 2006

Capitolul IV

Preocupări actuale legate de integrarea musulmanilor în societățile de tip occidental (sau *În loc de concluzie*)

Musulmanii din Uniunea Europeană și integrarea conceptului de cetățenie europeană

Relația care se stabilește între musulmanii din țările europene și conceptul de *cetățenie europeană* face subiectul preocupărilor musulmane și europene deopotrivă de ceva vreme. Un colocviu organizat la Cairo, în noiembrie 2007, de către Centrul de Studii Europene al Universității din Cairo în cooperare cu fundația Anna Lindh, și care a adunat în jurul discuțiilor specialiști din spațiul musulman și cel european, s-a desfășurat sub deja mult vehiculată întrebare a modalităților de adaptare/integrare a musulmanilor la/în societățile în care trăiesc. Participând la aceste discuții, ascultând și punând la rândul meu întrebări, am putut înțelege următoarele lucruri prezentate pe scurt.

1. Diversitatea islamului european

Islamul este o realitate a Uniunii Europene care nu mai poate fi ignorată. Migrația musulmanilor către Europa continuă, însă a cunoscut în ultimii zeci de ani modificări considerabile: astfel, dacă în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, musulmanii ajunși în Europa

răspundeau nevoilor de forță de muncă ale locului și timpului, fiind în majoritate muncitori, în ultimele două decenii perspectiva s-a schimbat și asistăm la o migrație a forței de muncă înalt calificată. Pe de altă parte, aducând în discuție tema musulmanilor din Europa, trebuie să avem în vedere **diversitatea comunităților musulmane stabilite aici**, care provin din diferite țări, sunt de diferite origini etnice, aparțin unor forme de islam care, de cele mai multe ori, reprezintă un factor de dezbinare, nu de unificare. *Exemplul Olandei este relevant pentru lipsa de unitate a comunității musulmane - marocani (în jur de 600.000) și turci (estimați la 400.000), reprezentând, înainte de toate, două elemente etnice diferite, dar și două orientări religioase tradițional diverse. Drept rezultat, comunitatea musulmană din Olanda nu se percepe pe sine ca fiind un corp unitar. Aceasta face practic imposibilă alegerea unor reprezentanți care să devină parteneri de dialog cu autoritățile olandeze.* Nu este însă numai situația comunității musulmane din Olanda. **Diversitatea este o realitate a musulmanilor stabiliți în teritorii europene**, fie că este vorba de Marea Britanie, Spania, Italia, Belgia sau Franța.

2. Integrarea musulmanilor în Europa

În intervenția avută la acest colocviu, muftiul Egiptului, ‘Alī Ğum‘a, a insistat pe faptul că **integrarea musulmanilor în societățile europene este un proces fundamental** care nu ar trebui însă să însemne **absorbție**, după cum nu trebuie să se facă prin **ștergerea identității, prin uitarea sau negarea acesteia**. Importanța integrării, dar și cea a perpetuării identității musulmane, au la bază diferențierea clară între conceptele de *indimāğ*, adică integrare, cu păstrarea caracteristicilor inițiale, și respectiv *dawabān* sau topire identitară în comunitatea gazdă.

Există în această privință o poziție oficială a Uniunii Europene rezumată în intervențiile lui Franco Frattini care a avansat noțiunea de islam

europen, explicat prin islamul musulmanilor din Europa care trebuie să respecte particularitățile socio-culturale ale lumii europene. Răspunsul musulmanilor la această perspectivă, sintetizat de profesorul ‘Alī ‘Awād de la Universitatea din Amman, este că *europenizarea* islamului nu trebuie să se transforme în ștergere a identității, în timp ce identitatea musulmană nu trebuie să fie un motiv de izolare comunitară.

3. Comunitățile de musulmani și conceptul de cetățenie europeană din perspectivă practică

În numeroase intervenții venite dinspre participanții musulmani s-a adus în discuție dificultatea Uniunii Europene în a stabili cu claritate o definiție sau niște parametri pentru noțiunea de cetățean european. Există o indisputabilă **ambiguitate a conceptului de cetățenie europeană**, rezultat al diversității culturale a Europei, care îngreunează și mai mult încercarea musulmanilor de a se poziționa în raport cu comunitatea în care trebuie să se integreze. Situația se complică și mai mult pe fundalul diversității comunităților musulmane din Europa. Totuși, în democrațiile europene, **o comunitate trebuie să acționeze în sfera publică**, să se facă vizibilă, să aibă un discurs public prin care să se manifeste ca parte a societății în care trăiește. Dinspre comunitățile musulmane se aud, în schimb, **discursuri disparate, fragmentate etnic și religios**. La acest punct putem introduce o observație similară privitoare la musulmanii din România. Fragmentarea în grupuri care se definesc în primul rând etnic, preluând de foarte multe ori în relațiile dintre indivizi comportamente generale ale statelor din care provin, dar și religios (prima fractură majoră ar fi de identificat între *islamul românesc* reprezentat de comunitatea turco-tătară și islamul musulmanilor stabiliți de curând în țara noastră) face dificilă exprimarea univocă a acestei comunități în spațiul public românesc. **Necesitatea unei priviri autocritice**, asociată cunoașterii și respectării specificului țării în care se dorește

integrarea ar putea fi aspecte demne de luat în seamă în această discuție. Credem că **lipsa de interes pentru tradițiile societății primitive reprezintă baza tuturor neînțelegerilor.** Astfel, necunoașterea istoriei Franței și a tradiției laice a acesteia, a dus la înțelegerea greșită a interdicției portul vălului islamic în școlile publice din Republică, care a fost interpretată ca fiind o nouă agresiune la adresa islamului. Se pare că discuția e departe de a se fi stins, în contextul dezbaterilor care au loc în Franța în acest moment despre *identitatea națională*.

4. Imaginea din oglindă – percepția occidentală

Profesorul egiptean Sayyid Yāsīn, specialist în științe politice, reproșa clișeele istorice înțelegerea celor două lumi în cheie conflictuală. Astfel, invocarea lui Charles Martel și a bătăliei istorice de la Poitiers (732) în timpul crizei petrolului sau a cruciadelor de către președintele american George W. Bush, în războiul antiterorist, sunt exemple ale percepției lumii contemporane prin clișee istorice. Pe de altă parte, **”teama de islam”** și întreținerea acesteia în mod conștient de către mass-media europene și occidentale ar trebui să reprezinte o altă temă fundamentală de discuție. **Amenințarea demografică pe care o reprezintă musulmanii în Europa, dar și în Israel,** este frecvent proliferată de presa occidentală care avansează cifre și statistici în măsură să înspăimânte cetățeanul european nemusulman. Perspectiva unei Europe musulmane înainte de sfârșitul secolul XXI, mai ales prin integrarea Turciei în UE, este o constantă a discursului islamofob al mediei europene. Asistăm la o simplificare voită a imaginii islamului și a musulmanilor, **la o abordare în alb și negru a lucrurilor,** la o caracterizare în bine și rău a realităților politice, fără nuanțările necesare unei bune înțelegeri. Italia, care a are în jur de un milion de musulmani, dar și cea mai severă legislație din UE în privința cetățeniei, a asistat la o dezbateră politică

în care *La Lega del Nord* s-a dovedit din ce în ce mai vocală și în care toți imigranții, indiferent de origini sau orientări religioase, sunt prezentați ca o problemă majoră a Italiei (atrăgea atenția Paola Caridi, istoric și jurnalist specializat pe Orientul Mijlociu).

Dacă se poate vorbi de o concluzie a dezbaterilor organizate de Universitatea din Cairo, aceasta ar putea fi regăsită în ideea că „**istoria nu trebuie privită cu romantism**, ci cu realism și pragmatism contemporan, aceasta reprezentând calea pentru abordarea dialogului cu comunitățile musulmane din Europa” pentru un număr de întrebări la care trebuie încă să se dea răspuns.

Primul aspect care rămâne în discuție este **asumarea de către musulmanii europeni a valorilor seculare ale statului modern**: în ce măsură un musulman, pentru care religia este o componentă activă a vieții sociale, reușește să integreze un model care se definește esențial prin separarea religiosului de sfera socială și politică.

A doua întrebare care se formulează în acest context este **cum să fii, în același timp, un bun cetățean și un bun musulman**: *a fi un bun cetățean* înseamnă să respecti legile țării de adopție, *a fi un bun musulman* presupune să trăiești în conformitate cu legea islamică care, de cele mai multe ori, intră în contradicție cu regulile cadrului laic definitiv pentru societățile occidentale. Tariq Ramadan, intelectual musulman și universitar deopotrivă, care trăiește în Europa, îndeamnă la **o lectură modernă a legilor islamice**, explicând că *șarī'a* nu reprezintă exclusiv o sursă legislativă, ea este o concepție generală de viață, ale cărei principii pot fi înțelese în spiritul modernității. **A fi european și musulman, în același timp, este un lucru posibil și necesar**, crede Tariq Ramadan în lucrarea sa *Les musulmans d'Occident et l'avenir de l'islam* (Actes Sud, Paris, 2003), găsim o totală similitudine între relația credinciosului cu *umma* (comunitatea de credință) și pactul dintre cetățean și stat. **Musulmanul** care trăiește în Occident trebuie să fie un factor activ al vieții sociale, el **trebuie să asimileze, nu să fie asimilat, să integreze, nu să fie integrat**.